

BOLALAR MUSIQASI VA SAN‘ATI MAKTABLARIDA ORKESTR VA DIRIJYORLIK SAN‘ATI, PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Axmedova Mavluda Tashpulatovna

Toshkent viloyati Ixtisoslashtirilgan Madaniyat maktabi

Xalk cholgu ijrochiligi bo‘limi Oliy toifali o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola bolalar musiqa va san‘at maktablarida orkestr faoliyati va dirijyorlik san‘atining pedagogik jihatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda yosh o‘quvchilarning musiqiy va ijodiy rivojlanishida orkestr darslari hamda dirijyorlik usullarining o‘rni tahlil qilinadi. Maqola bolalar ta‘limida qo‘llaniladigan pedagogik yondashuvlarning samaradorligini baholashga qaratilgan bo‘lib, o‘qituvchilarning dirijyorlik mahorati va guruh ishidagi o‘zaro hamkorlikka alohida e‘tibor beradi. Tadqiqot sifatli usullar, jumladan, o‘qituvchilar va o‘quvchilar bilan suhbatlar hamda dars jarayonlarini kuzatish orqali amalga oshirildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, to‘g‘ri tanlangan pedagogik strategiyalar bolalarning nafaqat musiqiy qobiliyatlarini, balki ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqola O‘zbekiston bolalar musiqa maktablari tajribasiga asoslanib, amaliy takliflar va kelgusidagi tadqiqot yo‘nalishlarini taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: orkestr, dirijyorlik san‘ati, bolalar musiqiy ta‘limi, pedagogik yondashuv, ijodiy rivojlanish, musiqiy mahorat, guruh ishi, san‘at ta‘limi

Kirish. Bolalar musiqa va san‘at maktablarida orkestr faoliyati va dirijyorlik san‘ati nafaqat musiqiy ta‘limning muhim tarkibiy qismi, balki yosh avlodning ijodiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun ham noyob platforma hisoblanadi. Orkestr darslari bolalarga musiqiy bilim va ko‘nikmalarni egallash bilan birga, jamoaviy ish, mas‘uliyat va o‘zaro hurmat kabi qadriyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Dirijyorlik san‘ati esa o‘qituvchining pedagogik mahorati va o‘quvchilar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatiga bog‘liq holda ushbu jarayonni boshqaradi. O‘zbekistonning bolalar musiqa maktablari kontekstida ushbu sohada amaliy va nazariy tadqiqotlar yetarli darajada olib borilmagani bois, mavzuning dolzarbligi yanada oshadi. Ushbu maqola bolalar musiqa ta‘limida orkestr va dirijyorlik san‘atining o‘ziga xos xususiyatlarini, shuningdek, pedagogik yondashuvlarning samaradorligini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi orkestr faoliyati orqali qo‘llaniladigan ta‘lim usullarining bolalarning musiqiy va shaxsiy rivojlanishiga ta‘sirini aniqlashdir.

Adabiyotlar sharhi. Bolalar musiqa va san‘at maktablarida orkestr va dirijyorlik san‘ati sohasidagi pedagogik yondashuvlarni o‘rganishda mavjud ilmiy ishlar tahlili muhim ahamiyatga ega.

Hector Berliozning 1856-yilda chop etilgan “The Orchestral Conductor: Theory of His Art” asarida dirijyorlik san’ati murakkab va mas’uliyatli vazifa sifatida ta’riflanadi. Berliozning fikricha, dirijyor nafaqat musiqiy asarni to’g’ri yetkazish, balki butun orkestrning uyg’unligini ta’minlash uchun muhim vositachi hisoblanadi. U dirijyorning noto’g’ri yoki qobiliyatsiz yondashuvi asarning mohiyatini yo’qotishiga olib kelishi mumkinligini ta’kidlaydi (Berlioz, 1856). Berliozning ushbu ishi, asosan, professional orkestrlarga qaratilgan bo’lsa-da, uning dirijyorning mas’uliyati va musiqiy uyg’unlik haqidagi g’oyalari bolalar orkestrlarida ham qo’llanilishi mumkin.

Daniele Parziani (2011) o’zining “Orchestral Conducting as Educational Practice: A Smallian Perspective” maqolasida dirijyorlikni nafaqat san’at, balki ta’lim jarayoni sifatida ko’rib chiqadi. U Christopher Smallning “musicking” kontseptsiyasiga asoslanib, dirijyor va yosh orkestr a’zolari o’rtasidagi munosabatlarni ijtimoiy va ta’limiy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Parziani yoshlar orkestrlarida ierarxiyani “ijobiy ierarxiya” sifatida qayta talqin qilishni taklif etadi, bunda o’qituvchi-dirijyor o’quvchilar o’rtasida hamkorlik va o’zaro hurmatni rivojlantirishga xizmat qiladi (Parziani, 2011). Ushbu yondashuv bolalar musiqa maktablarida guruh dinamikasini boshqarish va o’quvchilarning musiqiy shaxsiyatini shakllantirishda muhim hisoblanadi. Biroq, Parziani asosan G’arb musiqiy ta’limi tajribasiga e’tibor qaratganligi sababli, O’zbekiston kabi boshqa madaniy kontekstlarda uning g’oyalarini qo’llash qo’shimcha tadqiqotlarni talab qiladi.

De Caro va Palazzolo (2024) o’zlarining “The Ethical Model of Orchestra Conducting” maqolasida dirijyorlikni transformatsion rahbarlik sifatida talqin qilishadi. Ular Leonard Bernstein va Claudio Abbado kabi dirijyorlarning rahbarlik uslubini misol qilib, dirijyorning karizmasi, empatiyasi va musiqiy aql-idrokning muhimligini ta’kidlaydilar. Tadqiqotchilarning fikricha, zamonaviy dirijyorlik avtoritar uslubdan voz kechib, musiqachilar o’rtasida o’zaro ishonch va hamkorlikka asoslangan muhit yaratishga yo’naltirilgan (De Caro & Palazzolo, 2024). Bu yondashuv bolalar musiqiy ta’limida ayniqsa muhimdir, chunki yosh o’quvchilarning motivatsiyasi va ijodiy faolligi o’qituvchining rahbarlik uslubiga bevosita bog’liq. Xalqaro tajribada, masalan, Parziani va De Caroning ishlarida ta’kidlangan ijobiy ierarxiya va transformatsion rahbarlik kabi g’oyalar mahalliy ta’lim amaliyotiga moslashtirilishi mumkin. Shu bilan birga, mahalliy musiqiy ta’limning o’ziga xosligi, jumladan, milliy musiqiy an’analar va madaniy qadriyatlar ushbu yondashuvlarni qo’llashda hisobga olinishi zarur.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot bolalar musiqa va san’at maktablarida orkestr va dirijyorlik san’atining pedagogik yondashuvlarini o’rganishga qaratilgan bo’lib, sifatli va miqdoriy usullarni birlashtirgan aralash yondashuvdan foydalanadi. Adabiyotlar tahlili Hector Berlioz, Daniele Parziani va De Caro kabi mualliflarning dirijyorlik va musiqiy ta’lim bo’yicha ishlariga asoslanib, bolalar orkestrlarida qo’llaniladigan

nazariy asoslarni aniqlashga xizmat qildi. Pedagogik eksperiment bolalar musiqa maktabida olib borildi, unda 10-15 yoshli 30 nafar o'quvchi va 5 nafar dirijyor-o'qituvchi ishtirok etdi. Eksperiment davomida o'quvchilarning musiqiy ko'nikmalari, jamoaviy ish qobiliyati va ijodiy faolligi maxsus darslar va orkestr mashg'ulotlari orqali kuzatildi. Kuzatuv va yarim strukturlashtirilgan intervyular dirijyorlarning pedagogik usullarini, masalan, ijobiy ierarxiya va transformatsion rahbarlikni qo'llashini tahlil qilish uchun o'tkazildi. Bundan tashqari, o'quvchilar o'rtasida so'rovnoma o'tkazilib, ularning orkestr faoliyatidan qoniqish darajasi va motivatsiyasi o'lchandi. Ushbu usullar orqali mahalliy ta'lim kontekstida pedagogik yondashuvlarning samaradorligi va ularning bolalarning rivojlanishiga ta'siri aniqlandi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot bolalar musiqa va san'at maktablarida orkestr va dirijyorlik san'ati sohasidagi pedagogik yondashuvlarning samaradorligini baholashga qaratildi va bir qator muhim natijalarni keltirib chiqardi. Pedagogik eksperiment davomida bolalar musiqa maktabida 10-15 yoshli 30 nafar o'quvchi va 5 nafar dirijyor-o'qituvchi ishtirok etdi. Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, dirijyorlar tomonidan qo'llanilgan ijobiy ierarxiya va transformatsion rahbarlik usullari o'quvchilarning musiqiy ko'nikmalarini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Maxsus darslar va orkestr mashg'ulotlari davomida o'quvchilar nafaqat musiqiy texnikani yaxshiladilar, balki jamoaviy ish qobiliyati, mas'uliyat hissi va o'zaro hurmat kabi ijtimoiy ko'nikmalarni ham egalladilar. Masalan, dirijyorlarning o'quvchilarni guruh ichida faol ishtirok etishga undovchi yondashuvi, ayniqsa, uyatchan yoki musiqiy tajribasi kam o'quvchilarning o'ziga ishonchini oshirdi.

So'rovnoma natijalari o'quvchilarning 85 foizdan ortig'i orkestr faoliyatidan yuqori darajada qoniqishlarini va darslar ularning musiqaga bo'lgan qiziqishini oshirganini ko'rsatdi. Shu bilan birga, o'quvchilarning 70 foizi dirijyorning rahbarlik uslubini, xususan, ular bilan ochiq muloqot qilish va har bir ishtirokchining hissasini qadrlashni ijobiy baholadi. Intervyularda dirijyor-o'qituvchilar o'zlarining pedagogik usullarida empatiya va individual yondashuvga e'tibor berish muhimligini ta'kidladilar. Ularning fikricha, bolalar orkestrida avtoritar uslub o'rniga hamkorlikka asoslangan muhit yaratish o'quvchilarning ijodiy faolligini oshiradi. Adabiyotlar bilan solishtirganda, ushbu natijalar Parziani (2011) tomonidan ta'kidlangan ijobiy ierarxiya tushunchasiga mos keladi, bunda dirijyor o'quvchilar o'rtasida hamkorlikni rag'batlantiradi. Shuningdek, De Caro va Palazzolo (2024)ning transformatsion rahbarlik haqidagi g'oyalari tadqiqotda tasdiqlanadi, chunki dirijyorlarning karizmatik va empatik yondashuvi bolalarning musiqiy va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Biroq, Berlioz (1856)ning professional orkestrlarga qaratilgan qat'iy rahbarlik talablari bolalar ta'limida to'liq qo'llanilmasligi aniqlandi, chunki yosh o'quvchilar ko'proq yo'l-yo'riq va qo'llab-quvvatlashga muhtoj. Mahalliy kontekstda

milliy musiqiy an’analarni dars jarayoniga kiritish o’quvchilarning madaniy o’ziga xosliklarini mustahkamlashga xizmat qildi, ammo ba’zi dirijyorlarning ushbu an’analarni zamonaviy pedagogik usullar bilan uyg’unlashtirishda tajriba yetishmasligi sezildi. Tadqiqot shuni ko’rsatdiki, pedagogik yondashuvlarning samaradorligi dirijyorning professional tayyorgarligi, shuningdek, o’quvchilarning yosh va musiqiy tajribasiga bog’liq. Ushbu natijalar bolalar musiqiy ta’limida dirijyorlik san’ati va orkestr faoliyatining nafaqat musiqiy, balki ijtimoiy va psixologik rivojlanishdagi muhim o’rnini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, mahalliy musiqa maktablarida zamonaviy pedagogik usullarni joriy etish va o’qituvchilar malakasini oshirish zarurligi aniqlandi, bu esa kelgusida qo’shimcha tadqiqotlarni talab qiladi.

Xulosa va takliflar. Bolalar musiqa va san’at maktablarida orkestr va dirijyorlik san’ati sohasidagi pedagogik yondashuvlarni o’rganish musiqiy ta’limning yosh avlod rivojlanishidagi muhim o’rnini yana bir bor tasdiqladi. Tadqiqot shuni ko’rsatdiki, orkestr faoliyati nafaqat musiqiy ko’nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi, balki o’quvchilarda jamoaviy ish, mas’uliyat va ijodiy fikrlash kabi muhim sifatlarni shakllantiradi. Dirijyorning roli esa bu jarayonda markaziy ahamiyatga ega bo’lib, uning pedagogik mahorati va rahbarlik uslubi bolalarning musiqaga bo’lgan munosabati va o’ziga ishonchlariga bevosita ta’sir qiladi. Zamonaviy ta’lim muhitida dirijyorlik san’ati avtoritar uslubdan voz kechib, ko’proq hamkorlik, empatiya va individual yondashuvga asoslangan muhit yaratishga yo’naltirilmoqda. Bu yondashuv bolalar musiqiy ta’limida o’quvchilarning ijodiy va shaxsiy rivojlanishini rag’batlantirishda samarali ekanligi aniqlandi.

Bolalar musiqa maktablari uchun bir qator amaliy takliflar ishlab chiqildi. Birinchidan, dirijyor-o’qituvchilarning malakasini oshirishga qaratilgan maxsus treninglar tashkil etish zarur. Bunday treninglar zamonaviy pedagogik usullar, masalan, transformatsion rahbarlik va ijobiy ierarxiya tamoyillarini o’z ichiga olishi lozim. Ikkinchidan, o’quv dasturlariga milliy musiqiy an’analarni bilan birga xalqaro tajribalarni uyg’unlashtirish bo’yicha ko’proq e’tibor qaratilishi kerak. Bu o’quvchilarning madaniy o’ziga xosliklarini mustahkamlash bilan birga, ularning global musiqiy madaniyat bilan tanishishlariga yordam beradi. Uchinchidan, orkestr darslarida o’quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan yondashuvlarni joriy etish, masalan, har bir bolaning musiqiy qobiliyatiga qarab mos vazifalar berish, ta’lim samaradorligini oshiradi.

Kelgusida ushbu sohada tadqiqotlarni kengaytirish maqsadida bir nechta yo’nalishlar taklif etiladi. Masalan, turli yosh guruhlar va musiqiy tajribaga ega o’quvchilar o’rtasida pedagogik yondashuvlarning ta’sirini solishtirish foydali bo’ladi. Shuningdek, boshqa mamlakatlarning bolalar musiqa maktablari tajribasini o’rganish orqali mahalliy ta’lim tizimiga yangi yondashuvlarni joriy etish imkoniyatlari ko’rib chiqilishi mumkin. Nihoyat, musiqiy ta’limning bolalarning psixologik va ijtimoiy

rivojlanishiga uzoq muddatli ta'sirini o'rganishga qaratilgan longitudinal tadqiqotlar sohaning rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Ushbu takliflar bolalar musiqa va san'at maktablarining ta'lim sifatini oshirishga va yosh avlodning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Berlioz, H. (1856). The Orchestral Conductor. Theory of His Art. The Musical Times and Singing Class Circular, 7(159), 227–230. <https://doi.org/10.2307/3370919>
2. Parziani, Daniele. (2011). Orchestral Conducting as Educational Practice: A Smallian Perspective of Relationships and Pedagogy in Youth Orchestras. Approaches: An Interdisciplinary Journal of Music Therapy. 3. 10.56883/aijmt.2011.509.
3. De Caro, M., & Palazzolo, C. (2024). The ethical model of orchestra conducting: a psychological and philosophical perspective. Philosophical Psychology, 1–25. <https://doi.org/10.1080/09515089.2024.2417980>
4. AZIZOV, F. (2007). Musiqaning elementar nazariyasi.
5. Turatov, S. T. (2023). CHOLG ‘U IJROCHILIGI TA’LIM YO ‘NALISHIDA MAXSUS FANLARINING AXBOROT TEXNOLOGIYALARI BILAN INTEGRATSIYALASHUVI. Oriental Art and Culture, 4(3), 676-680.
6. Qurbonova, M. (2022). Dirijorlik shtrixlari. Oriental Art and Culture, 3(4), 211-217.
7. Djalolova, N. (2022). BO’LAJAK MUSIQA O’QITUVCHISINING AMALIY DARSLARGA TAYYORGARLIK FAOLIYATIDA KREATIVLIK JIHATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10-2), 534-539.